

Плавуцька О. П.,

кандидат педагогічних наук,

викладач кафедри теорії та практики перекладу

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Закордонець Н. І.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Обіход І. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької філології та методики викладання німецької мови

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ОСВІТНЬОЇ ТЕМАТИКИ

Анотація. У статті запропоновано аналіз особливостей передачі українською мовою англійських фразеологізмів освітньої тематики. Запропоновано визначення освітньої термінології як компонентної складової частини фразеологізмів, а також наведено приклади основних способів перекладу англійських фразеологічних одиниць освітньої сфери українською мовою. Новизна висловленої проблеми зумовлена недостатністю ґрунтовних досліджень фразеології освітньої тематики та актуальністю використання новітніх мовознавчих методик для вивчення семантичних процесів, які відбуваються на стику трьох гуманітарних дисциплін, а саме мовознавства, перекладознавства та педагогіки. Аналітичний огляд наукових досліджень із проблеми вивчення освітньої лексики дав змогу виокремити різні аспекти її лінгвістично-перекладознавчого аналізу, такі як вивчення морфологічних і семантичних особливостей освітньої лексики у різних мовах; розгляд труднощів відтворення англійської освітньої лексики українською мовою; дослідження лексикографічних особливостей для укладання вузьких фахових словників різними мовами. Доведено, що способи перекладу англійських фразеологізмів освітньої сфери базуються на загальних правилах перекладу, а саме транслітерації, транскрипції, транспозиції, описовому методі та калькуванні. Матеріал дослідження продемонстрував, що найбільш поширеними прийомами перекладу англійських освітніх фразеологізмів українською мовою є описовий переклад, проте випадки можливості заміщення англійських фразеологізмів сфери освіти українськими національними відповідниками (калькування) зустрічаються доволі часто. Також відзначено, що під час перекладу англійських фразеологічних одиниць освітньої тематики перекладач повинен уміти встановити, який тип фразеологізмів він перекладає: змінне або стійке словосполучення. Доведено, що перекладачеві-практику необхідно володіти великим рецептивним запасом фразеологізмів. Зроблено висновок, що фразеологізмам, як і нейтральним лексичним одиницям, властиві багатозначність та омонімія, причому одне зі значень може бути фразеологічним, а один з омонімів – фразеологізмом.

Ключові слова: термінологія сфери освіти, семантичний компонент слова, фразеологізм, калькування, транслітерація.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлена тим, що письмовий та усний переклад включений у різні навчальні програми з дисципліни «Іноземна мова» гуманітарних і негуманітарних факультетів вітчизняних вищих навчальних закладів. Сьогодні вміння перекладати вузький спеціальний текст з іноземної мови на рідну і з рідної на іноземну є невід'ємною складовою частиною процесу оволодіння іноземною мовою для майбутніх фахівців, зокрема освітян. Не менше це стосується студентів, які навчаються за спеціальністю «Переклад». Практика перекладу не тільки підвищує мовну культуру здобувача вищої освіти, але й допомагає йому вдосконалити свої вміння у використанні різноманітних лексичних пластів рідної мови. Однак практична робота без знання провідних принципів перекладу й теоретичних узагальнень є малоефективною.

Сучасне суспільство відповідно до високої професійної конкуренції серед освітян та перекладачів висуває додаткові вимоги до майбутніх вчителів та перекладачів, а саме гнучкість і мобільність, високий рівень володіння лексикою різних сфер. Зазначена вимога пов'язана передусім із тим, що потреби нашого суспільства орієнтовані на надзавдання, які воно пред'являє професійному освітянину чи перекладачеві у глобальному масштабі.

Таким чином, сьогодні стає особливо актуальним паралельне отримання випускниками вищих навчальних закладів основної та додаткової кваліфікації. Такі фахівці більшою мірою відповідають вимогам сучасного суспільства, а також запитаю уже сформованого в Україні ринку інтелектуальної праці.

Одним зі шляхів адаптації освітян та перекладачів до сучасних ринкових умов стає практичне оволодіння іноземною мовою, у нашому випадку англійською. Технічна двомовність стає абсолютно необхідною значній кількості освітян різного рівня. Саме вільне володіння іноземною мовою нарівні з українською робить освітянина та перекладача конкурентоспроможним, відкриває перед ним широкі професійні можливості, створює умови для інтеграції України у світову систему професійних відносин.

Окреслені зміни у вимогах до змісту вищої педагогічної освіти вимагають перегляду цілей, змісту й технологій у системі навчання іноземних мов. Процес навчання іноземній мові має передусім бути орієнтованим на професійну діяльність здобувача вищої освіти. Свідоме ставлення до перекладу термінів сфери освіти, вивчення середовища їх функціонування (безпосереднє спілкування, тобто дискурс або професійно орієнтований текст), а також їхня здатність утворювати фразеологічні одиниці сприяє правильному розумінню й засвоєнню освітніх термінів та фразеологізмів на освітню тематику, а в подальшому використанню їх у професійній мові фахівця [1; 2; 3, с. 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітичний огляд наукових досліджень із проблеми вивчення освітньої лексики дав змогу виокремити різні аспекти її лінгвістично-перекладознавчого аналізу, такі як вивчення морфологічних і семантичних особливостей освітньої лексики у різних мовах (Т. Бевз, Л. Кочегарова, М. Мельникова); розгляд труднощів відтворення англійської освітньої лексики українською мовою (І. Волкова, Т. Кияк); дослідження лексикографічних особливостей для укладання вузьких фахових словників різними мовами (С. Акішева, І. Волкова).

Особливої уваги заслуговує дослідження Л. Вергун, присвячене перекладній взаємовідповідності англійської та української дидактичної лексики. Дисертація, здійснена науковицею, має на меті порівняльний аналіз лінгвістичних особливостей англійської дидактичної термінології. За Л. Вергун, «основними етапами встановлення перекладної взаємовідповідності освітньої лексики англійської і української мов є моделювання ЛСП для обох мов; накладання схем ЛСП для виявлення концептуальних розбіжностей; зіставлення конститuentів аналогічних ЛСГ із залученням компонентного аналізу та аналізу словникових дефініцій; виділення пар-лексичних корелятивів; поділ лексики на лакуни, аналоги та двосторонні відповідники; відповідні статистичні підрахунки; остаточне визначення рівня перекладної взаємовідповідності» [4, с. 2178].

Оскільки наше дослідження має комплексний характер, а саме стоїть на стику семантики та перекладознавства, то вважаємо важливим також зробити аналіз найновіших досліджень у сфері перекладу фразеології. Ця проблема знайшла відображення у багатьох працях вітчизняних та зарубіжних учених, таких як Ю. Аваліані, Б. Ажнюк, В. Акуленко, В. Білоноженко, В. Виноградов, В. Гавриш, С. Денисенко, Ю. Жлуктенко, Р. Зорівчак, Д. Квеселевич, В. Кунін, О. Пророченко, І. Чернишова.

Так, зокрема, П. Єрченко зазначає, що фразеологічні аналоги, що містять позначення національних реалій, мають бути повністю вилучені зі словника перекладача. Уживання національноспецифічних аналогів можливе лише за умови, що відображені в них реалії вже відмерли і більше не сприймаються носіями мови як живі предмети їх національного життя. Інколи переклад полегшується тим, що мотивування початкової фразеологічної одиниці цілком очевидне. Проте здебільшого для розуміння фразеологізму необхідно або знати цю реалію, або вміти знаходити необхідну фонову інформацію. Переклад таких фразеологічних одиниць здійснюється за допомогою різноструктурних синонімічних відповідників або описовим способом. Національний колорит при цьому втрачається, і не тільки тому, що краще взагалі відмовитись від передачі національного колориту оригіналу, ніж надавати чомусь незвичного для цього характеру [5, с. 10].

Проте необхідно зазначити, що досі залишилося багато невисвітлених проблем перекладу англійської фразеології, а особливості передачі англійських фразеологізмів освітньої тематики перебувають у площині досі недослідженого явища сучасного мовознавства та перекладознавства.

Метою статті є виявлення та аналіз специфічних рис освітньої лексики у складі фразеологізмів, а також вивчення особливостей передачі та основних способів перекладу англійських фразеологізмів освітньої тематики українською мовою.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні ми зробили вибірку з англійських фразеологізмів, де основним смислоутворюючим компонентом є такі термінолексеми сфери освіти, як *school, university, schoolboy, ABC, teacher, class*.

Розглянемо словникові дефініції кожної термінолексеми для виокремлення семантичного компоненту, який впливатиме на формування ключового значення фразеологізмів освітньої сфери. Для аналізу ми вибрали три словники, такі як Collins Cobuild English Language Dictionary [6], Longman Dictionary of Contemporary English [7], Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [8].

Collins Cobuild English Language Dictionary пропонує такі дефініції термінолексеми *school*:

- *a place where children are taught (місце, де навчають дітей);*
- *a day's work at school (щоденна робота у школі);*
- *the time during your life when you go to school (період життя, протягом якого відвідують школу);*
- *(AmE) a university or the time when you study there (університет або час, упродовж якого там навчаються);*
- *a department that teaches a particular subject at university (факультет або кафедра, яка навчає окремого предмету в університеті);*
- *a place where particular subject or skill is taught (місце, де навчають окремого предмету чи вмінню).*

У Longman Dictionary of Contemporary English знаходимо такі визначення:

- *educational institution for pupils up to 19 years of age, or (US) including college or university level (освітня установа для учнів віком до 19 років, або (амер.) освітній заклад рівня коледжу чи університету);*
- *school buildings, pupils, staff, etc. (будівля школи, учні, персонал тощо);*
- *time of teaching; the teaching itself (час навчання, саме навчання);*
- *university department or faculty (кафедра або факультет);*
- *group of similar artists etc., esp. followers of an artist etc. (група художників, послідовників окремого митця);*
- *group of like-minded people (belongs to the old school) (група людей зі схожими інтересами; тих, хто належить старій школі).*

Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English містить такі дефініції:

- *an institution or building at which children and young people usually under 19 receive education (заклад або будівля, де діти або молоді люди віком до 19 років отримують освіту);*
- *any educational institution or building (освітній заклад чи будівля);*
- *a faculty, institution, or department specializing in a particular subject (факультет, установа, або відділення, яке спеціалізується на окремому предметі);*

– *the staff and pupils of a school (персонал та учні школи);*
 – *the period of instruction in a school or one session of this he stayed after school to do extra work (період навчання у школі або навчальний рік для тих, хто залишився після школи задля додаткової роботи);*

– *meetings held occasionally for members of a profession, etc (зустрічі, які проводяться періодично для представників певної професії);*

– *a body of people or pupils adhering to a certain set of principles, doctrines, or methods (група людей або учнів, які дотримуються певних принципів, доктрин, або методів);*

– *a group of artists, writers, etc., linked by the same style, teachers, or aims (група художників, письменників, об'єднаних однаковою стилем, учителями або цілями).*

Розглянемо англійські фразеологізми із семантичним компонентом “school” і способи їхньої передачі українською мовою.

1) *To drop out of school/university* має семантичне значення «перестати відвідувати школу/університет», а людину, яка зробила такий вибір, називають *dropout*. У зазначеній фразеологічній одиниці важливим є семантичний компонент «перестати відвідувати навчальний заклад через погану успішність чи поведінку», який знаходить український еквівалент «вилетіти зі школи, університету». Отже, основним способом перекладу є дослівний переклад фразеологізму або калькування.

2) *The school of hard knocks* – фразеологізм, де основним смисловим компонентом є термінолексема “school”, проте порівняно з попереднім фразеологізмом у зазначеній одиниці процес навчання відбувається у більш жорсткий спосіб, а саме за допомогою негативного досвіду, помилок. У зазначеному прикладі перекладач також вдається до калькування як найбільш прийнятний спосіб передачі значення фразеологізму.

Розглянемо наступну термінолексеми. Collins Cobuild English Language Dictionary пропонує таку дефініцію термінолексеми *university*: *an educational institution at the highest level, where you study for a degree (освітній заклад найвищого рівня, де навчаються, щоб отримати навчальний ступінь).*

У Longman Dictionary of Contemporary English знаходимо такі тлумачення:

– *educational institution of advanced learning and research conferring degrees (освітній заклад для подальшої освіти та досліджень, за які надають наукові ступені);*

– *members of this (члени цього закладу).*

Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English пропонує такі варіанти:

– *an institution of higher education having authority to award bachelors' and higher degrees, usually having research facilities (заклад вищої освіти, який має право надавати ступінь бакалавра та вищі наукові ступені, зазвичай має дослідницькі можливості);*

– *the buildings, members, staff, or campus of a university (будівлі, члени, персонал, територія студентського містечка університету).*

Розглянемо англійські фразеологізми із семантичним компонентом “university” й способи їхньої передачі українською мовою. *The University of Life* – школа життя, популярний вислів, що означає перевагу життєвого досвіду та самоосвіти над здобуванням освітнього рівня в офіційних навчальних закладах. У зазначеному прикладі перекладачеві найпростіше

вдаватися до дослівного перекладу або калькування, проте в усталеному мовленні лексема “university” перекладається як «школа», мотивуючи це тим, що є ще одне значення лексеми “university” – «вища школа».

Розглянемо ще одну термінолексеми. Collins Cobuild English Language Dictionary пропонує таку дефініцію термінолексеми *teacher*: *someone whose job is to teach (особа, що навчає).*

У Longman Dictionary of Contemporary English знаходимо таке значення: *person who teaches, esp. in a school (особа, яка навчає, особливо у школі).*

Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English пропонує такі дефініції:

– *a person whose occupation is teaching others, esp children (особа, завданням якої є навчати інших, особливо дітей);*

– *a personified concept that teaches nature is a good teacher (персоніфікований концепт, в основі якого є ідея, що природа є добрим учителем).*

Розглянемо приклад фразеологізму сфери освіти зі смисловим компонентом “teacher” з точки зору його передачі українською мовою. *Teacher's pet* – в українському варіанті знаходимо еквівалент «учительський любимчик», «любимчик вчителя». Проте існує диференціація між поняттям успішного, старанного учня та улюбленця вчителя, де одним із семантичних компонентів виступає сема «підлабузник, той, хто догоджає задля отримання певних привілеїв».

Проаналізуємо ще одну термінологічну одиницю сфери освіти. Collins Cobuild English Language Dictionary пропонує таку дефініцію термінолексеми *schoolboy*: *someone who is being taught especially a child (особа, яка навчається, особливо дитина).*

У словнику Longman Dictionary of Contemporary English знаходимо таке тлумачення: *person taught by another, esp. a schoolchild or student (особа, яку навчають, особливо школяр або студент).*

Натомість словник Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English поясняє зазначену лексичну терміноодиницю таким чином:

– *a student who is taught by a teacher, esp a young student (студент, якого навчає вчитель, особливо студент молодого віку);*

– *civil and Scots law: a boy under 14 or a girl under 12 who is in the care of a guardian (юр. шотл. хлопчик віком до 14 років або дівчина віком до 12 років, що має опікуна).*

Щодо фразеологізмів, то найбільш популярним у корпусі англійської мови є *schoolboy error*, що дослівно означає помилку школяра, примітивну помилку, помилку в найпростішому завданні. В українській мові зустрічаємо такі варіанти перекладу: «дурна помилка», «ляп».

Проаналізуємо такі фразеологізми, що стосуються освітньої сфери та містять термінолексеми сфери освіти як домінуючий смисловий компонент.

Cut class – в українській мові дослівно означає «прогуляк, той, хто періодично зумисне пропускає заняття у школі чи у вищому навчальному закладі». Дослівно фразеологізм перекладається як «зрізати уроки». Як бачимо, в українському варіанті лексема «зрізати» заміщується на лексеми «прогулювати», проте домінуючий смисловий компонент “class” (укр. урок, заняття) залишається незмінним.

Розглянемо фразеологізм, де домінуючим смисловим компонентом є лексема ABC.

Collins Cobuild English Language Dictionary пропонує такі тлумачення зазначеної лексичної одиниці:

- *alphabet – usually used in plural;*
- *the rudiments of reading, writing, and spelling – usually used in plural;*
- *the rudiments of a subject – usually used in plural.*

Проаналізуємо наступний фразеологізм. *As easy as ABC* дослівно означає «легко, як абетка». В українській мові знаходимо близький до освітньої сфери переклад «як два на два». Проте знаходимо ще вульгаризований варіант «як два пальці об асфальт» у значенні «дуже легко, без зайвих зусиль».

У цьому разі перекладач може вдатися до таких способів перекладу, як транспозиція, описовий метод і калькування.

Висновки. Способи перекладу англomовних фразеологізмів освітньої сфери базуються на загальних правилах перекладу, а саме транслітерації, транскрипції, транспозиції, описовому методі та калькуванні. Як показав матеріал дослідження, найбільш поширеними прийомами перекладу освітніх фразеологізмів українською мовою є описовий переклад, проте зустрічаються випадки можливості заміщення англomовних фразеологізмів сфери освіти українськими національними відповідниками (калькування). Також треба відзначити, що під час перекладу англomовних фразеологічних одиниць освітньої тематики перекладач повинен уміти встановити, чи має він справу зі змінним або стійким словосполученням. Для цього необхідно володіти великим рецептивним запасом фразеологізмів. Слід мати на увазі, що фразеологізмам, як і нейтральним лексичним одиницям, властиві багатозначність та омонімія, причому одне зі значень може бути фразеологічним, а один з омонімів – фразеологізмом.

Література:

1. McCarthy M. Cambridge International Dictionary of Idioms. United Kingdom at the University Press, Cambridge, 2002. URL: <http://www.phrases.org.uk>.
2. Shymkiv I., Klymenko A., Zakordonets N. Phraseological units with a component designing a person's physical and mental condition in modern German language: Ideographic aspects. *Analele Universitatii din Craiova. Seria Stiinte Filologice, Lingvistica*. 2019. № 41 (1–2). P. 395–414.
3. Weinreich U. Problems in the Analysis of Idioms: Substance and Structure of Language. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1984, 208 p.
4. Вергун Л. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1996. 227 с.

5. Срченко П. Класифікація фразеологічних одиниць. *Іноземна філологія*. 1994. Вип. 4. С. 12.
6. Collins Cobuild English Language Dictionary. London : HarperCollins Publishers, 1993. 1703 p.
7. Longman Dictionary of Contemporary English. Harlow : Pearson Education Limited, 2003. 1949 p.
8. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. 6-th ed. Oxford : Oxford University Press, 2001. 1540 p.

Plavutska O., Zakordonets N., Obihod I. Peculiarities of Ukrainian transmission of English phraseologies of educational topics

Summary. The article offers an analysis of the peculiarities of the transmission of English phraseology of educational topics in the Ukrainian language. The definition of educational terminology as a component of phraseology is proposed, as well as examples of the main methods of translation of English phraseological units of the educational sphere into Ukrainian is given. The novelty of the problem is due to the lack of thorough research on the phraseology of educational topics and the relevance of using the latest linguistic methods to study semantic processes that occur at the junction of three humanities – linguistics, theory of translation and pedagogy. Analytical review of research on the study of educational vocabulary has identified various aspects of its linguistic and translation analysis: the study of morphological and semantic features of educational vocabulary in different languages; difficulties in reproducing English-language educational vocabulary in Ukrainian; lexicographic features for compiling narrow professional dictionaries in different languages. The study proves that the methods of translating English phraseological units of the educational sphere are based on the general rules of translation – transliteration, transcription, transposition, descriptive method and tracing. The research material showed that the most common method of translating English educational phraseologies into Ukrainian is descriptive translation, but cases of possibility of replacing English phraseologies in the field of education with Ukrainian national equivalents (tracing) are quite common. The article also notes that when translating English phraseological units of educational topics, the translator must be able to establish what type of phraseology he or she translates – variable or stable phrase. The study proves that a translator-practitioner needs to have a large receptive stock of phraseology. It is concluded that phraseologisms, as well as neutral lexical units, are characterized by ambiguity and homonymy, and one of the meanings may be phraseological and one of the homonyms – a phraseological unit.

Key words: terminology of education, semantic component of the word, phraseology, tracing, transliteration.